

Hanuliak, Milan; Zábojník, Jozef

Výskumy z obdobia stredoveku na trase výstavby Sústavy vodných diel na Dunaji

Archaeologia historica. 1980, vol. 5, iss. [1], pp. 193-208

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139306>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20240901

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výskumy z obdobia stredoveku na trase výstavby Sústavy vodných diel na Dunaji

MILAN HANULIAK — JOZEF ZÁBOJNÍK

V hierarchii dôležitosti terénneho výskumu Archeologického ústavu SAV v Nitre figuruje dnes na prvom mieste akcia záchrany archeologických pamiatok v oblasti budovania Sústavy vodných diel na Dunaji. Výskumné práce sa vykonávajú nielen na lokalitách priamo ohrozených stavebnou činnosťou, ale aj v širšom okolí, kde následkom sekundárnych činiteľov bude pozmenená jeho doterajšia podoba a tvárnosť. O koncepcii výskumu a organizačno-technickom zabezpečení referoval podrobne PhDr. A. Ruttkay na konferencii stredovekej archeológie v Plzni 1978. Po úspešnom začatí prác v tomto priestore chceme zhodnotiť výsledky troch výskumných sezón. Okrem terénnych výskumov praveku a včasnej doby historickej sa skúmali aj dve stredoveké lokality: Šamorín-Šamot (okr. Dunajská Streda) a Chľaba (okr. Nové Zámky).

Archeologický výskum na samote Šamot, administratívne pričlenennej k Šamorínu, sa realizoval od 9. 7.—2. 10. 1979. Moment záchranných prác bol v našom prípade umocnený budovaním závlahovej sústavy. Pri zemných prácach spojených s touto činnosťou sa narušili aj mnohé archeologické objekty.

Lokalitu sme objavili pri prieskume v septembri 1978 a ďalej pravidelne pozorovali do konca roku, keď sa s konečnou platnosťou rozhodlo o jej zaradení do výskumného plánu na rok 1979. Zemným prácam predchádzalo geofyzikálne meranie RNDr. J. Tirpáka. Tak sa vytýčili miesta, na ktoré by sa mala predovšetkým zamerať naša pozornosť.

Výskumné práce v rámci lokality prebiehali v troch polohách: v závlahovej ryhe, na ploche východne od sakrálnej stavby a v exteriéri sakrálnej stavby. V závlahovej ryhe sa sumárne preskúmalo 17 objektov, jeden objekt bol preskúmaný iba čiastočne a z ďalších dvoch sa získal iba keramický materiál dôležitý pre datovanie. Obmedzenie činnosti pri posledných objektoch spôsobila blízkosť používanej komunikácie.

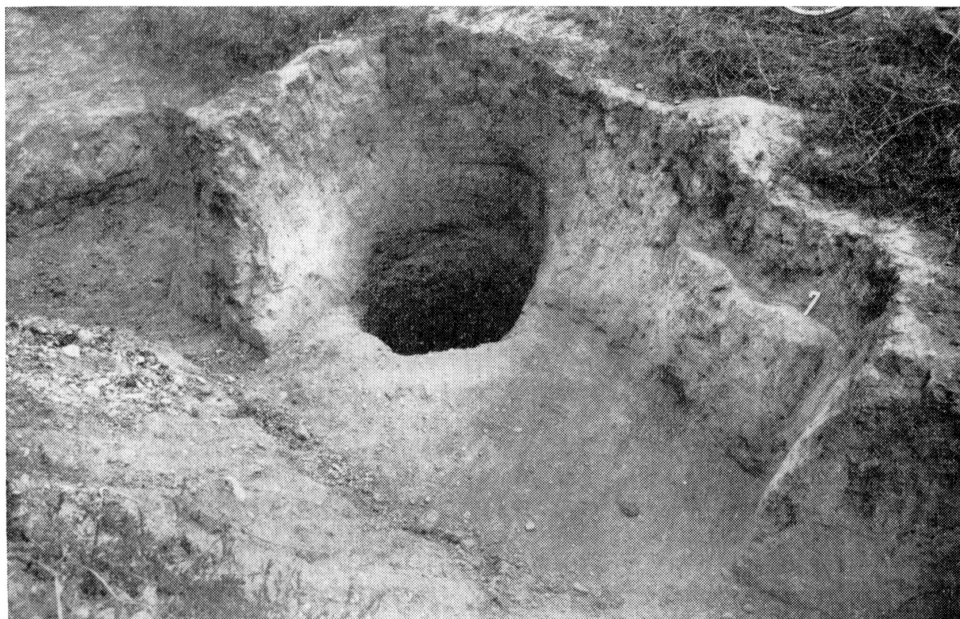
15 objektov, zahĺbených 35—95 cm, patrí k obytným priestorom. Majú jednoduchý obdĺžnikový tvar so zaoblenými rohmi, s rozmermi 280 × 200 — 400 × 230 cm. V niektorých prípadoch bola stavebná dispozícia zložitejšia o pričlenenú vstupnú časť, obyčajne v tvare jazykovitého plytšie zahĺbeného výbežku (obr. 1, 2). Spomínané útvary sme zaznamenali pri troch objektoch. Jarma pravidelného cylindrického tvaru s \varnothing 50 a zahĺbená 55 cm do štrkového podlažia vo východnej časti objektu č. 7 slúžila zrejme na uskladňovanie potravín, súdeac tak podľa nálezu vaječných škrupiniek (obr. 3). Orientácia objektov bola značne rôznorodá. Inventár z objektov tvoria v prevažnej miere keramické fragmenty hrncovitých nádob s previsnutým okrajom, častokrát zdobené kolkom so značkou písmena T, ležatého latinského kríža s vertikálnym brvnom po strane. Zriedkavejšie sa vyskytovali jednoduchšie kolky vyhotovené rytím na lalokovito rozšírenom okraji a rôzne komplikované kolky z hornej časti úch. Z objektu č. 14 pochádzajú hrdlá z dvoch veľkých krčahovitých ná-

Obr. 1. Šamorín-Šamot: Zvyšok objektu č. 6 so vstupnou časťou.

Obr. 2. Šamorín-Šamot. Zvyšok objektu č. 13 s plytko zapustenou vstupnou časťou.

Obr. 3. Samorín-Samot. Zvyšok objektu č. 7 s cylindrovou jamou.

Obr. 4. Samorín-Samot. Objekt P-1 v popredi.

dob. Jedna z nich je vodorovne žliabkovaná pri ústí, druhá hladká. V objekte č. 15 sa okrem iného našli i spodné časti dvoch pohárikovitých nádob. V objekte č. 5 sa našiel malý krčah tehlovočervenej farby s baňatou spodnou časťou. Objekt č. 16 je datovaný fragmentom hrncovitej nádoby so šikmo vyťahaným cylindrickým okrajom. Na maximálnej výduti je zdobená obežnými, 3 mm širokými žliabkami. Kovový inventár v porovnaní s keramickým sa vyskytuje sporadicky. Pre svoju dôležitosť treba uviesť hviezdicový bodec ostrohy z objektu č. 12 a niekoľko kusov masívnej strusky z objektu č. 14. Osteologický materiál je pomerne bohatý. Pochádza najmä z domácich zvierat (ošípaná, ovca) a hydiny. V objekte č. 2a sa našla korčuľa vyrobená z kosti ošípanej. Štyri odpadové jamy mali cylindrický tvar s baňatou spodnou časťou. V jame č. 4 sa našli dve kostry malých ošípaných. Ostatný materiál výplne ich zaraďuje do 2. polovice 14.—15. stor. Do rovnakého obdobia možno datovať 12 obytných objektov. Jeden zo zvyšných troch objektov je z 2. polovice 13. stor. a dva z polovice 14. stor. Nerovnomerné rozloženie objektov a ich orientácia nenaznačuje, že by boli rozložené podľa určitého systému, svedčí skôr o náhodilosti. Superpozícia sa vyskytla v troch prípadoch, no keramický inventár neposkytuje jednoznačné vodidlo pri určovaní chronologickej následnosti.

Na súvisle odkrytej ploche $25,5 \times 10,5$ m, asi 40 m východne od sakrálnej stavby, sa preskúmalo 8 objektov.

Objekt P-1: Nachádza sa v západnej časti spomínanej plochy. Má tvar nepravidelného obdĺžnika, dlhšou osou orientovaného S—J. Maximálne rozmery sú 410×300 , nerovnomerné dno sa nachádza v hĺbke 115 cm. V juhozápadnom rohu sa v hĺbke 80 cm nachádza lavicovitá vyvýšenina. Od tejto úrovne nadol tvorila výplň popolovitá zem s rozptýlenými keramickými fragmentami z polovice 12. stor. (obr. 4, 5).

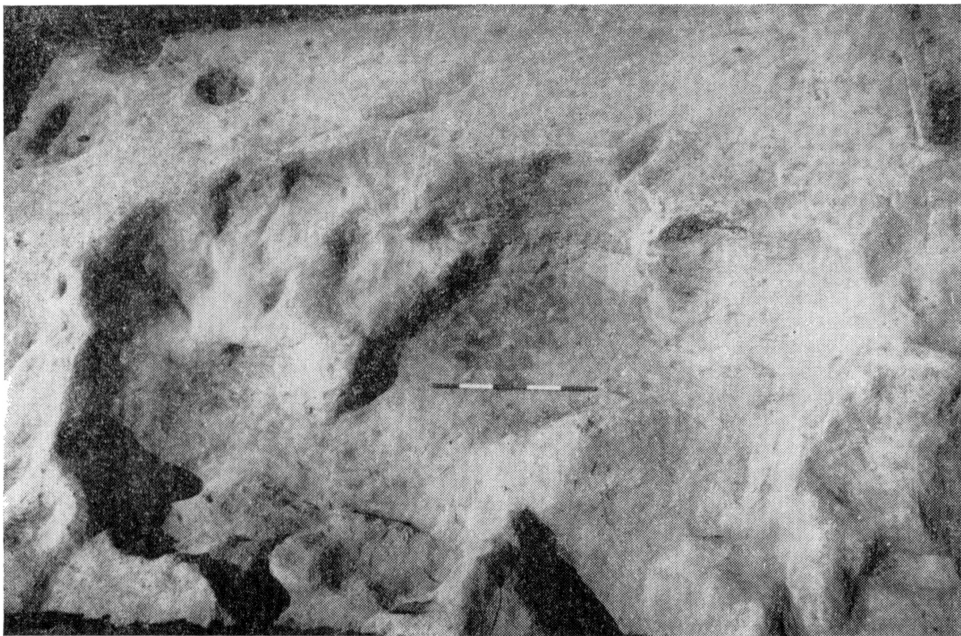
Objekt P-2: Nachádza sa severnejšie od objektu P-1. Má tvar kosodĺžnika s rozmermi 450×360 cm, zahĺbenie 85 cm. Keramické fragmenty z výplne sú tiež z polovice 12. stor. (obr. 6).

Objekt P-3: Nachádza sa východne od objektu P-1. Skladal sa zo vstupného priestoru, obytnej časti a výklenku, nadväzujúcich na seba v smere hlavnej osi, ohraničenej kolovými jamami (obr. 7). Z keramických fragmentov možno rekonštruovať hrncovitú nádobu vysokú 37 cm, \varnothing dna 14,5 cm, na ktorom je značka v tvare kríža vpísaného do kruhu s \varnothing 3 cm. Vo východnej časti obytnej miestnosti sa našlo 11 kostených platničiek o rozmeroch $3,2 \times 0,6$ cm s dvoma železnými nitmi na pripevnenie, zdobených piatimi krúžkami, a dve kostičky predstavujúce zrejme polotovar. Pôvodne zdobili opasok, ktorého pracka sa našla vo fragmentoch.

Objekt P-4: Nachádza sa severnejšie od objektu P-3. Jeho tvar bol kruhovitý s \varnothing 290 cm, s kolovou jamou o \varnothing 55 cm uprostred. Po obvode sú v hlavnom obryse 4 kolové jamy umiestnené do vrcholov lichobežníka. Po celej dĺžke obvodu badať žliabok hlboký 10—15 cm, široký 2—3 cm, šikmo smerujúci nadol ako zvyšok zahĺbenej časti kužeľovitej strechy (obr. 8). Profily okrajov nádob zaraďujú objekt do 2. polovice 14. stor. Je pozoruhodné, že priamo vo výplni sa našli štyri fragmenty okrajov hlinených kotlíkov.

Objekt P-5: Nachádza sa severozápadne od predchádzajúceho. Má centrálné umiestnené ohnisko s \varnothing 80 cm a šesť kolových jám po obvode. Porušuje objekt P-4 a pochádza zrejme z 15. stor., rovnako ako objekty P-6, P-7, P-8.

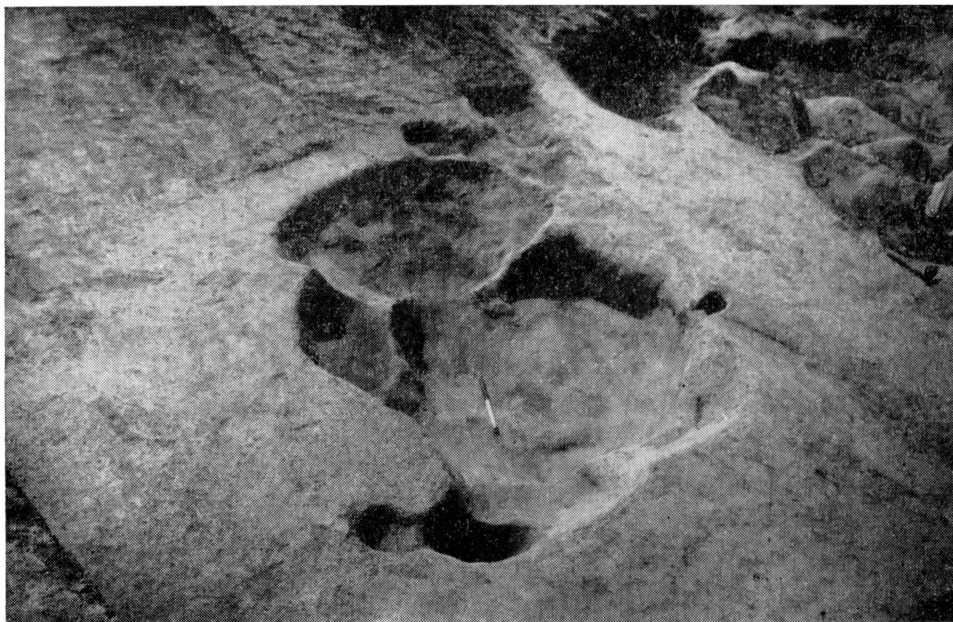
Stredom odkrytej plochy sa tiahne 17 m dlhý zřab, široký miestami 30—40 cm, hlboký 30—35 cm. Steny sú smerom ku dnu zošikmené. Podľa zásad horizontálnej stratigrafie sleduje objekty P-1, 2, no je porušený objektmi P-6, 3, 4. Na severnom konci je ohraničený dvoma veľkými kolmi, južné ukončenie nepoznáme. Môže byť zvyškom ohrady obkolesujúcej plochu, kde sa nachádzali

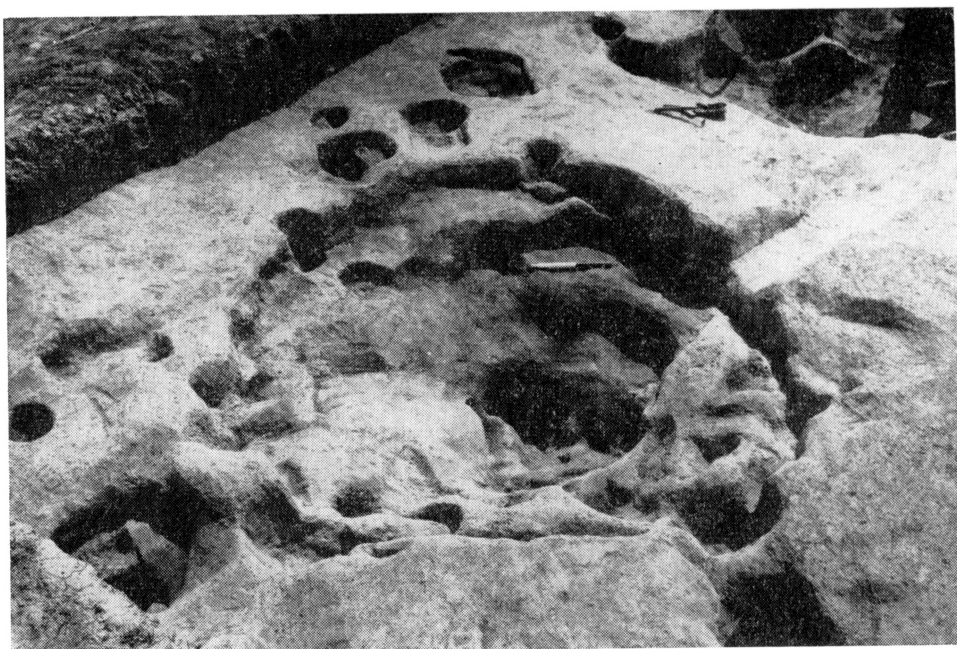
Obr. 5. Šamorin-Šamot. Objekt P-1.

Obr. 6. Šamorin-Šamot. Objekt P-2 v popredi, vzadu objekty P-3 a 4.

Obr. 7. Šamorin-Šamot. Objekt P-3.

Obr. 8. Šamorin-Šamot. Objekt P-4.

nami odkryté objekty P-1, 2, s ktorými je zrejme i chronologicky súčasný.

V exteriéri sakrálnej stavby sa vytýčilo a vyhlbilo 5 sond. Získané výsledky ukázali, že pochovávanie, zachytené v troch sondách, bolo sporadické. Sústredilo sa iba na ploche kostolného návršia, ktorého obvod lemuje steny sakrálnej stavby vo vzdialenosti 3—10 m. Pri jednej kostre (zo 16) sa našli zvyšky čepca, ktorého lem tvorili drobné rôznofarebné korálky. V zásype dvoch hrobov sa našli keramické fragmenty z 15.—16. stor. Sondou č. 3 sa zistila evidentná špára v základovom murive sakristie a apsidy (obr. 9). Rovnaká situácia sa zistila aj v sonde č. 2, kde bola základová špára sakristie o 10 cm hlbšie ako u lode.

Podľa písomných prameňov sa archeologický výskum realizoval na historickej lokalite, ktorá sa prvýkrát spomína v listine z roku 1238 ako villa Samud, patriaca z dvoch tretín Bratislavskej kapitule a z jednej tretiny drobným šľachticom. Hodnovernosť listiny je však spochybená a R. Marsina s odvolaním sa na kritický rozbor starších bádateľov ju hodnotí ako falzifikát zo 14. stor. No výsledky výskumu ukázali, že osada existovala už v polovici 12. stor. a falšovanie listiny bolo iba výsledkom snahy dodať určitú historičnosť vlastníctva majetku v období, keď si to vyžadovali majetkovo-právne vzťahy.

Osada, ktorej najstarší nami odkrytý objekt pochádza z polovice 12. stor., sa pôvodne nachádzala zrejme na ploche južne od sakrálnej stavby, kde nemohla byť z objektívnych príčin preskúmaná. Na plochu severovýchodne od sakrálnej stavby sa osídlenie začalo sporadicky presúvať v 2. polovici 13. a v 14. stor. Na základe počtu objektov predpokladáme, že v 15.—16. stor. fažisko rozloženia osady bolo práve tu. Existencia objektov P-4, 5, interpretovaných ako ľahké nadzemné alebo len čiastočne zapustené objekty, prekryté kužeľovitou strechou šiatrového typu, dáva znovu podnet zamyslieť sa nad možnosťou sezónneho obývania takýchto objektov na našom území v príhodnom ročnom období. Pre pochovávanie obyvateľov osady do obdobia vybudovania sakrálnej stavby nemáme doklady. Po vybudovaní sakrálnej stavby treba predpokladať, že sa na vyvýšenine vókol nej začalo pochovávať, čo však nemôžeme podložiť materiálmi, pretože väčšina zo 16 odkrytých hrobov je bez inventára. Korálky z čepca a črepy zo zásyrov hrobov by dokladali fažisko pochovávania najmä v 2. polovici 14.—15. stor., keď možno zaznamenať aj najväčší rozkvet osady. Nízku intenzitu pochovávania možno vari zdôvodniť nevelkým rozsahom osady, ale zdá sa pravdepodobnejšie, že to vyplývalo z funkcie samotnej sakrálnej stavby. Domnievam sa, že nemusela mať atribút farského kostola, ale filiálneho, pretože len fažko možno pripustiť pre 12.—16. stor. súčasné pochovávanie ešte aj v inej polohe.

Sakrálna stavba s patrocíniom sv. Margity sa skladá z jednodňového priestoru a polkruhovitej apsidy zaklenutej krížovou klenbou (obr. 10). Sakristia na severnej strane apsidy je, ako ukázal výskum, pristavaná neskôr. Zaklenutá je valenou klenbou a v osi má románske okienko rovnakého charakteru, okienka v plášti apsidy a na juhozápadnom rohu lode (obr. 11). Pôvodný portál na južnej strane je dnes zamurovaný. Portál v západnom hladkom priečelí sa začal používať, podľa svedectva hrobov, priamo pred ním, najskôr niekedy v 16. až 17. stor. (obr. 12). Architektonickým rozborom sakrálnej stavby sa naposledy zaoberal Václav Mencl (1937, s. 301 a nasl.) a zaradil ju do okruhu neskororománskych a prechodných tehlových kostolov rozšírených v západnej časti Žitného ostrova ako dôsledok živej kolonizácie tohto regiónu v období po tatárskom vpáde. Na ilustráciu možno uviesť ďalšie stavby tohto typu v Rohovciach, Hamuliakove, Kalinkove, Šamoríne, Štvrtku na Ostrove. Niektoré z nich majú polygonálne apsidy čiže sú v podstate ranogotické. Do skupiny s polkruhovitou apsidou, ktoré sú možno staršie ako predchádzajúce, patrí okrem Roho-

Obr. 9. Šamorín-Šamot. Špára v základovom murive sakrálnej stavby pri napojení sakristie.

Obr. 10. Šamorín-Šamot. Sakrálna stavba sv. Margity.

Obr. 11. Šamorín-Šamot. Ostenia okienok v sakristii a apside.

Obr. 12. Šamorín-Šamot. Priečelie sakrálnej stavby s portálom.

viec i stavba v Šamoríne-Šamote. Podľa V. Mencla (1937, s. 312) bola vybudovaná v rovnakom období ako sakrálna stavba v Šamoríne, t. j. v 60-tych rokoch 13. stor. Jej neskororománsky charakter potvrdzuje motív zuborezu viditeľný na časti južného múra apsidy (obr. 13).

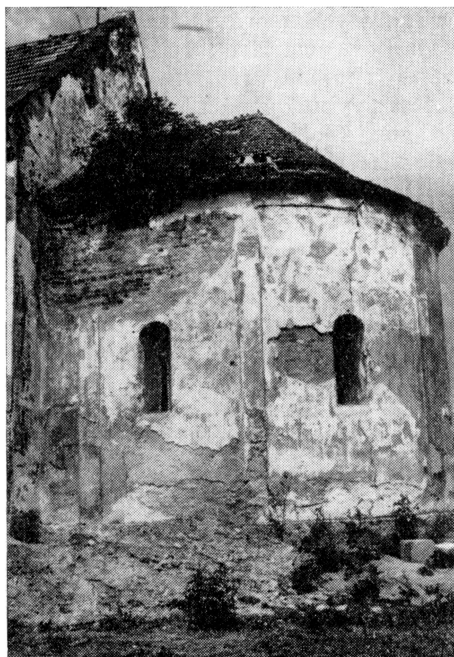
Výsledky historicko-archeologického výskumu v Šamoríne-Šamote sú prínosom v riešení problematiky osídlenia Žitného ostrova. Krok vpred znamená zistenie, že počiatky osídlenia tu siahajú už do obdobia pred tatárskym vpádom. Sakrálna stavba bola v 2. polovici 13. stor. vybudovaná už v jestvujúcej osade. Ďalším prínosom je praktické potvrdenie, spočiatku teoreticky vytvorenej metódy identifikácie archeologických lokalít v oblasti výstavby Sústavy vodných diel na Dunaji v úseku Šamorín-Gabčíkovo, kde sa nám v tomto smere v minulosti objavili určité ťažkosti (Hanuliak 1979). Objekt z prechodného obdobia laténsko-rímskeho, dva objekty zo staršej doby bronzovej potvrdzujú predpoklad, že pri vyhľadávaní archeologických lokalít v teréne treba použiť metódu, pri ktorej je nutné spätne rekonštruovať prírodné pomery a celý ekosystém ďalej konfrontovať s historickými prameňmi. Na výtýpaných lokalitách možno predpokladať i osídlenie z praveku, ktoré sa, ako celé osídlenie na Žitnom ostrove, sústreďovalo na nepatrných vyvýšeninách majúci charakter suchých ostrovov v zamokrenom prostredí.

Dnešná obec Chľaba sa nachádza z geografického hľadiska v ľahko vymedziteľnom mikroregióne; zo severu ju obklopujú chrbty Kováčovských kopcov, z východu rieka Ipeľ a z juhu Dunaj. Významná strategická poloha, ako i bezprostredná blízkosť Dunaja, boli príčinou intenzívneho osídľovania okolia od praveku až po súčasnosť. Lokalitu, ktorá sa skúma už tretiu sezónu, objavil T. Kolník a S. Soproni v roku 1958 priamo v profile dunajského brehu. Výskum ukázal, že ide o zvyšky stredovekej sakrálnej stavby jednoduchej dispozície, skladajúcej sa z obdĺžnikovej lode a temer štvorcovej apsidy (obr. 14). Na jej

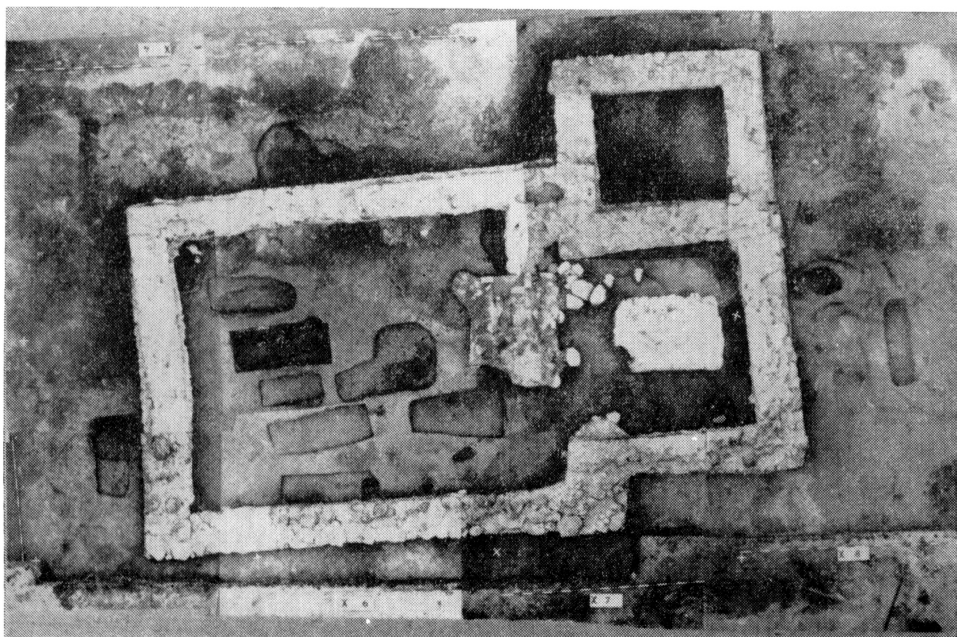
severnej strane bola dodatočne pristavená sakristia v tvare obdĺžnika (obr. 15). Okrem základového a miestami nadzemného muriva sa zachoval i zvyšok podlahy lode a základ oltárnej menzy (obr. 16, 17). V interiéri a exteriéri sakrálnej stavby sa odkrylo 16 hrobov, v nich 6 bolo porušených recentnými zásahmi, superpozíciou a v jednom prípade i základovým murivom kostola. Z pochovaných jedincov bolo desať dospelých a šesť detí. Polovicu dospelých tvorili ženy, v štyroch prípadoch bolo pohlavie neurčiteľné a iba v jednom prípade bol v hrobe muž. Okrem bežného uloženia mŕtvych v hrobe bola kostra č. 1 pohodená na bruchu v mierne skrčenej polohe s hlavou vyvrátenou nahor, zaťažená dvoma väčšími kameňmi (obr. 18). Niet pochýb, že tu ide o fyzicky či psychicky menej hodnotného jedinca a zaťaženie mŕtveho kameňmi je dokladom protivampirických opatrení.

Pamiatky hmotnej kultúry, pochádzajúce z priestoru a najbližšieho okolia sakrálnej stavby, dokresľujú obraz života na lokalite. Typologicky sú totožné s inými, dosiaľ známymi vrcholnostredovekými lokalitami (Budinský-Krička 1970; Polla 1971; Nekuda 1975) a ničím nevybočujú z bežného rámca tejto doby. Môžeme ich rozdeliť na keramiku, kovové a kostené predmety.

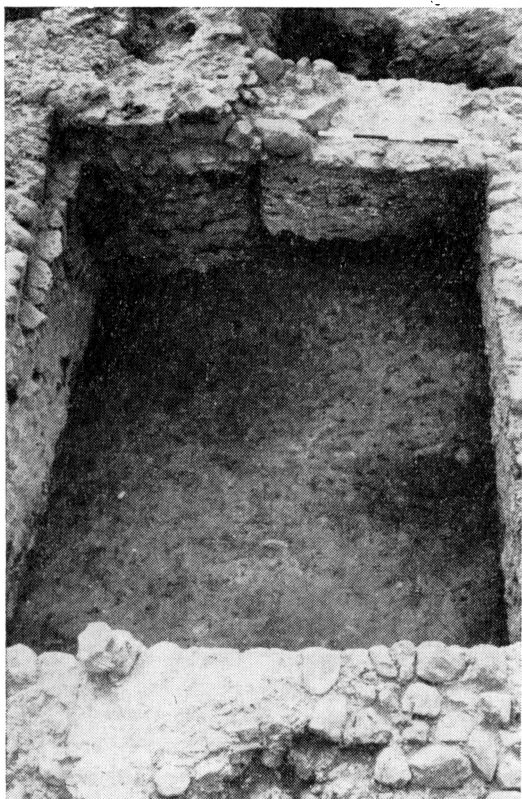
Z množstva vyše 2000 kusov keramických fragmentov bolo možné zrekonštruovať málo tvarov so zachyteným profilom a len dve celé nádoby. Ide tu zväčša o úžitkovú, tzv. kuchynskú keramiku s možnosťou rozčlenenia na tri chronologické, rámcovo ohraničené obdobia na základe tvaru, štruktúry materiálu a úrovne technológie výroby. Najstaršiu keramiku reprezentujú nepočítané fragmenty z rôznych nádob z 11.—13. stor., zdobené vlnkou a jej kombináciami s horizontálnymi líniami. Početnejšie boli fragmenty z jemnejšie plaveanej hliny pochádzajúce predovšetkým z bezúchých hrncovitých nádob z 2. polovice 13. — polovice 14. stor. Tretia rámcovo vyčlenená skupina pozostáva z dvoch podskupín: tzv. bielej — ipeľskej keramiky a typickej neskorostredovekej sivej keramiky, ktorej tvarová náplň je bohatá. Popri hrncovitých nádobách sa vy-

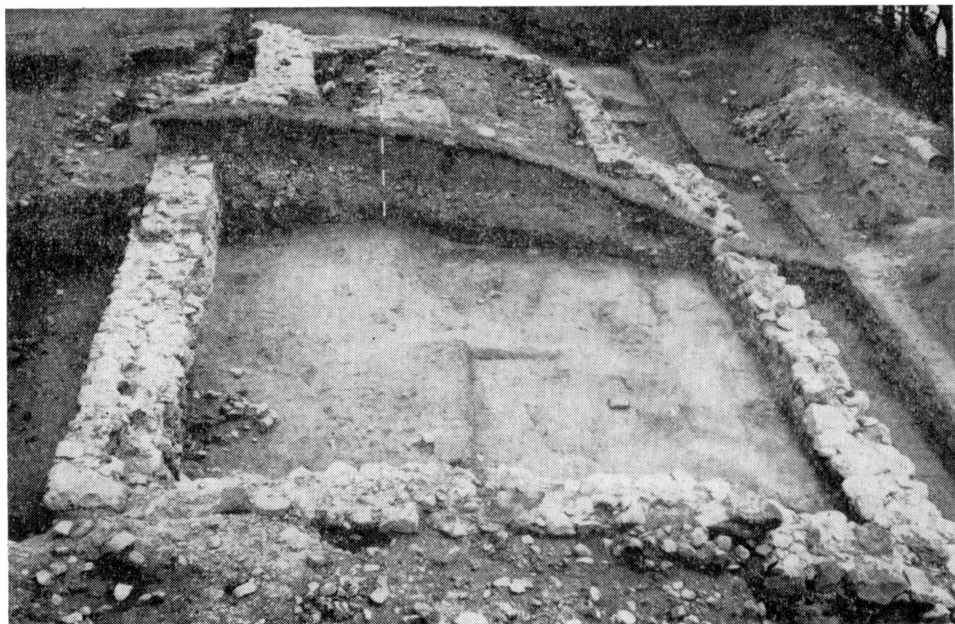
Obr. 13. Šamorín-Šamot. Apsida sakrálnej stavby v hornej časti zdobená zuborezom.

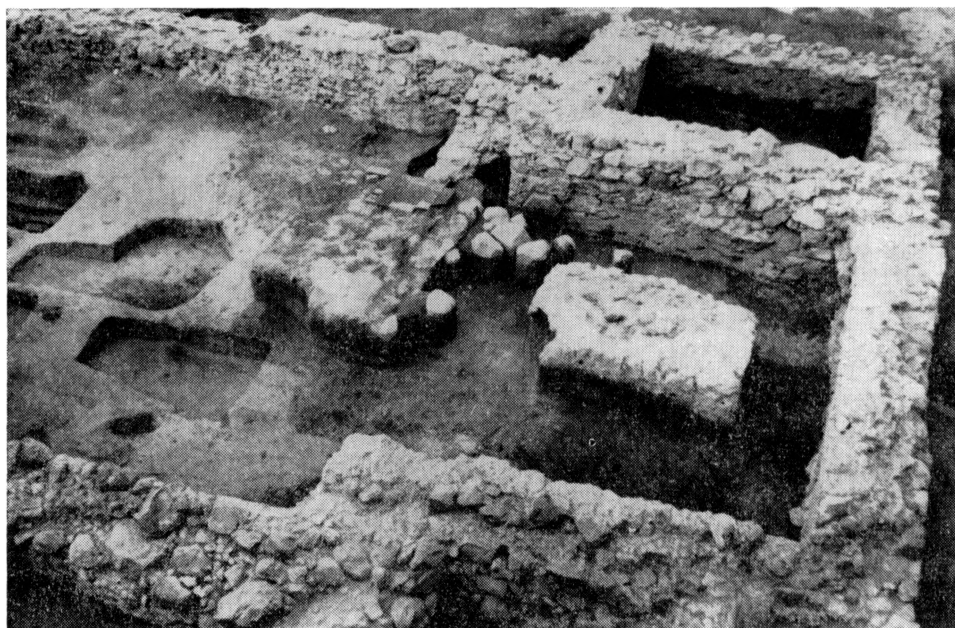
Obr. 14. Chřaba. Fotogrametrický plán odkrytých zvyšků sakrální stavby.

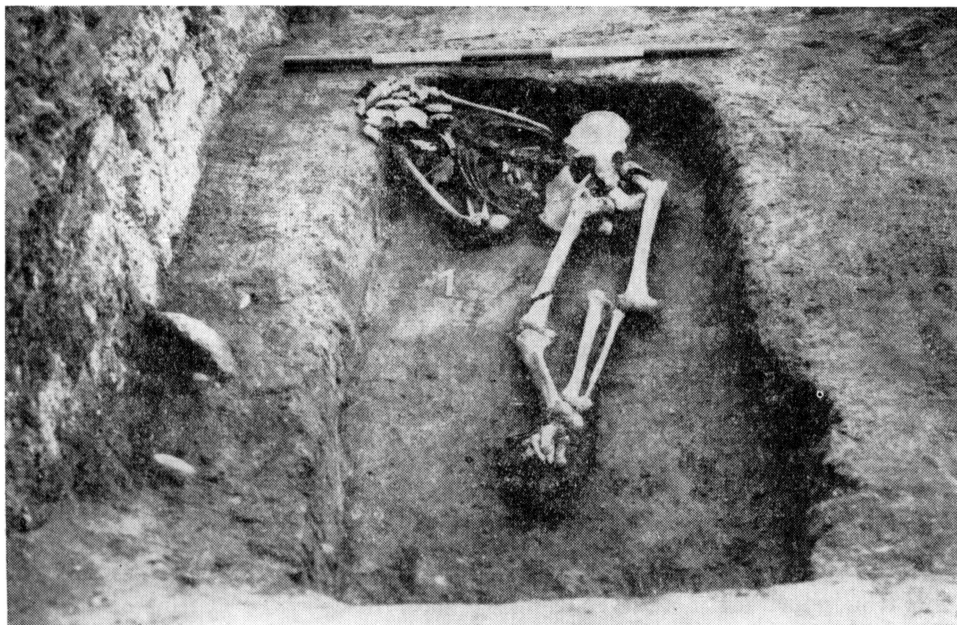
Obr. 15. Chřaba. Špára v základovém muříve sakrální stavby při napojení sakristie.

Obr. 16. Chfaba. Detailnejší pohľad na odkryté murivo.

Obr. 17. Chfaba. Pohľad do interiéru sakrálnej stavby so základmi oltárnej menzy, dlažbou lode a hrobovými jamami.

Obr. 18. Chfaba. Hrob č. 1.

skytujú i miskovité tvary, poháre, džbány a pokrievky. V niektorých prípadoch boli na fragmentoch okrajov i kolký. Fragменты keramiky béžovej až bielej farby spájajú lokalitu s nálezmi bielej keramiky, pochádzajúcej z Ipeľskej doliny. Jej typologická náplň je totožná s tvarmi sivej keramiky. V nálezovom celku sa vyskytla bezuchá hrncovitá nádoba s von vyhnutým, šikmo zrezaným okrajom a zárezom pre pokrievku. Telo je od podhrdla nadol horizontálne žliabkované. Na ďalších fragmentoch tejto skupiny boli zvyšky červeného maľovania. Z rámca tohto typového celku sa vymyká fragment pohára z mimoriadne jemne plaveného materiálu, ktorý je v tomto vidieckom prostredí zjavným importom. Napriek analogickým nálezom z 13.—14. stor. (Holl 1966) sa možno domnievať, že na základe vyspelého tvaru pochádza z 15. stor. Ostatné fragmenty tzv. bielej keramiky v nálezovom inventári možno zaradiť do polovice 14. a najmä 15. stor. (Hoššo 1971, s. 69). Jediným reprezentantom posledného typového celku je charakteristický fragment okraja loštického pohára bez ušíek. Pre jeho datovanie sú dôležité nálezy z Budínskeho hradu, stratifikované vo vrstvách z 2. polovice 15. stor.

Kovové predmety zistené na lokalite predstavujú z veľkej miery praktické a úžitkové predmety dennej potreby. Okrem nálezov nožov, kosákov, podkov a stavebného železa si pozornosť zasluhujú tri exempláre ostrôh s prehnutými ramienkami a nadol skloneným hviezdicovým bodcom. Dve z nich kladie A. Ruttkay (1974, s. 403—408) podľa príkladov spoľahlivých nálezových okolností do 2. polovice 13.—1. polovice 14. stor. Tretia ostroha s oblúkom vo forme V má ploché ramienka zakončené kruhovými otvormi a nadol sklonený dlhý bodec. Vzhľadom na tvarovú vyspelosť ju môžeme s odvolaním sa na V. Nekudu (1975, s. 151) datovať do konca 14. stor. Zatiaľ nepoznáme analógie pre funkčné použitie železného predmetu s úzkou dlhou čepeľou, prechádzajúcou v mierne kónickú časť, ukončenú dlhým trňom. Nie je vylúčené, že v tomto prípade ide o fragment harpúny, čo by podporovalo i poloha lokality na brehu

rieky a s tým súvisiace zamestnanie jej obyvateľov. Dva bronzové predmety sa svojim použitím i umeleckou hodnotou vymykajú z rámca kovových predmetov. Sú to liate prelamované lôžka pre sviečky, do ktorých odspodu ústili ramená svietnikov. Ich datovanie do 15. stor. (informácia Š. P. Holčíka) rámcovo zodpovedá chronologickému postaveniu celej lokality, rovnako ako i strieborný denár kráľa Mateja Korvína (1458—1490), nájdený vo vrstve severne od sakrálnej stavby.

Z kostených predmetov je najdôležitejší hrot s jemne hranejším povrchom. J. Rauchtowa (1976, s. 141) funkciu takýchto hrotov spája s lovom kožušínovej zveri, pri ktorom bolo akiste nežiadúce porušenie kožušiny ostrým kovovým hrotom.

Názov obce Chľaba — Chlemba je slovanského pôvodu. Zakonzervovanie nosovky v názve „Chlemba“ je dokladom pre jeho starý pôvod a súčasne i pre pôvod osady, na ktorú sa viazal. Podľa toho jestvovala osada už najneskôr koncom 9. prípadne začiatkom 10. stor., pretože nosovky v staroslovienskom jazyku zanikli v priebehu polovice 10. stor., pokiaľ neboli zakonzervované v jazyku cudzieho etnika — v našom prípade starými Maďarmi (Krajčovič 1974, s. 276). Zamestnanie obyvateľov osady dokladajú písomné pramene (Knauz 1874, s. 94—95). V 1. polovici 12. stor. tu žilo 33 čeladi rybárov a 4 čelade oráčov. Vyjadrením dôležitého postavenia Chľaby v stredovekom dunajskom rybolove je zriadenie rybného trhu popri tak dôležitých centrách ako Bratislava a Ostrihom (Kučera 1974, s. 77). Neskôr v stredoveku sa osada spomína pod rôznymi, nevelmi sa líšiacimi názvami. Treba však pripomenúť, že všetky dosiaľ prístupné písomné pramene sa vzťahujú k osade a nie ku sakrálnej stavbe. Jej dispozícia má najbližšie analógie v neskororománskych stavebných pamiatkach z polovice 13. stor., ktorých rozšírenie sa na Slovensku spája s hybridizáciou vyspelej cisterciátskej koncepcie s domácimi tradíciami (Koroknay 1958, s. 123n). Analógie z územia Slovenska (Piffl 1970, s. 228—230) a mocnosť základových múrov apsidy s množstvom tehlovej deštrukcie svedčia o zastropení tohto priestoru valenou klenbou. Mocnosť múrov lode nedovoľuje uvažovať o inej možnosti prekrytia priestoru ako plochým dreveným stropom.

Zánik sakrálnej stavby spolu s osadou nemožno dnes bližšie chronologicky osvetliť a nájsť preň spoľahlivé vysvetlenie. Ako sa však zdá, používanie sakrálnej stavby bolo porušené náhle, najskôr pri vojenských akciách niekedy v 16. stor. Okrem iného nálezového inventára to dokladajú fragmenty omšových svietnikov a kovanie z lampy „večného svetla“ v zánikovej vrstve deštrukcie. Múry naďalej nepoužívané sakrálnej stavby pomaly chátrali, až došlo ku deštrukcii a neskôr i rozobratiu na stavebný kameň. Obyvatelia osady sa premiestnili do novej osady na úpätí Kováčovských kopcov, kde už vtedy mohol jestvovať zárodok dnešnej obce s dosiaľ neznámym vývojom. Vojenské akcie v tejto oblasti súvisia najskôr s prítomnosťou Turkov, ktorí sa v roku 1543 zmocnili neďalekého Ostrihomu a zriadili v ňom centrum vojensko-správneho okresu — sandžaku (Tibenský 1971, s. 317).

Inou, nemenej pravdepodobnou alternatívou je možnosť priameho súvisu zániku sakrálnej stavby a osady so zmenou režimu dunajského riečného toku, ktorý sa mohol udiť postupne, no nevedno kedy dosiahol kritický bod. Inak by sme si nevedeli vysvetliť to, že sa základy sakrálnej stavby nachádzajú dnes priamo v profile dunajského brehu. Ohrozenie sakrálnej stavby riečnym tokom, ktorá zaiste nebola pôvodne vybudovaná na brehu rieky, ale skôr niekde na vyvýšenom mieste dominujúcim nad okolím, by nepriamo svedčila o tejto možnosti. V tomto prípade by bolo ale jej opustenie postupné a v zánikovej vrstve by sa nenachádzal inventár slúžiaci pri bohoslužbách. Indície pre zmenu

režimu riečného toku v kombinácii s náhlou povodňou, zdôvodňujúcou zánikovou situáciu v sakrálnnej stavbe, sa výskumom dosiaľ nezistili.

Literatura

- Budinský—Krička, V., 1970: Slovanské sídlisko a zaniknutá stredoveká dedina v Osuskom. Štud. Zvesti Archeol. Úst. Slov. Akad. Vied, 18, Nitra, 211—242.
- Hanuliak M., 1979: Problémy archeologického bádania v oblasti Dunajského vodného diela. In: Archaeol. Hist. 4, Brno, 77—81.
- Holčík Š.; ústna informácia, za ktorú mu na tomto mieste ďakujem.
- Holl I., 1966: Mittelalterliche Funde aus Brunnen von Buda. Budapest.
- Hoško J., 1971: Biela stredoveká keramika na Slovensku podľa doterajšieho stavu bádania. In: Sborník FFUK. 22. Bratislava, 61—70.
- Knauz N., 1874: Monumenta ecclesie Strigoniensis. I. Strigonii.
- Koroknay Gy., 1958: Egyenes szentélyzáródású templomok Szabolcs — Szatmár megyében. A Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk. 1, Nyíregyháza 98—126.
- Krajčovič R., 1974: Slovenčina a slovanské jazyky. Bratislava.
- Kučera M., 1974: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava.
- Mencl V., 1937: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha—Prešov.
- Nekuda V., 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá stredoveká ves u Slavonic. Brno.
- Piffel A., 1970: Základy kostola zaniknutej dediny Ropov v Osuskom, Štud. Zvesti Archeol. Úst. Slov. Akad. Vied. 18. Nitra, 228—230.
- Polla B., 1971: Kežmarok. Bratislava.
- Rauchutowa J., 1976: Czarsk we wczesnym średniowieczu. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.
- Ruttkay A., 1974: Zbrane na Slovensku v 9.—1. polovici 14. stor. Kandidátska dizertácia. Nitra.
- Tibenský J., 1971: V susedstve Turkov. Slovensko—dejiny. Bratislava, 297—332.

Zusammenfassung

Untersuchungen auf der Bautrasse des Systems der Wasserkraftwerke an der Donau

Im Aufbaubereich des Systems von Wasserkraftwerken an der Donau hat das Archäologische Institut des SAV in Nitra außer vorzeitlichen und frühhistorischen Geländeforschungen auch zwei mittelalterliche Siedlungen untersucht: Šamorín-Šamot (Bez. Dunajská Streda) und Chľaba (Bez. Nové Zámky).

Am Fundort Šamorín-Šamot verliefen die Untersuchungen in einer Bewässerungsfurche, auf einer Fläche östlich vom Sakralbau und in seinem Exterieur. In dieser Furche wurden 17 Objekte untersucht. Die Wohnobjekte waren rechteckig, teilweise in den Boden vertieft, in drei Fällen mit einem seichter vertieften Eintrittsteil (Abb. 1, 2). Im Ostteil des Objektes Nr. 7 entdeckte man eine 55 cm tiefe zylindrische Grube von 50 cm Ø, die das als Getreidespeicher diente (Abb. 3). Die Abfallgruben sind zylindrisch mit ausgebauchtem Unterteil. Das aus ihnen stammende Material weist auf die zweite Hälfte des 14. bis in das 15. Jahrhundert hin. In dieselbe Zeit kann man 12 Wohnobjekte verlegen; eines kommt aus der Mitte des 13. Jahrhunderts und zwei aus der Mitte des 14. Jahrhunderts. Auf der östlich vom Sakralbau liegenden Fläche wurden 8 Objekte untersucht. Die Objekte P-1 und 2 stammen aus der Mitte des 12. Jahrhunderts (Abb. 4—6), das Objekt P-3 aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts (Abb. 7). Aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts kommt das kreisförmige Objekt P-4 (Abb. 8) mit 290 cm Ø und einer runden Grube in der Mitte. Das Objekt P-5 ist ebenfalls rund und stammt wie die Objekte P-6 und P-8 aus dem 15. Jahrhundert. Mit fünf Sonden erfaßte man im Exterieur des Sakralbaus sporadische Bestattungen (16 Gräber) und stellte eine klaffende Spalte zwischen der

Grundmauer der Sakristei und des Schiffes fest (Abb. 9). Das Studium der schriftlichen Quellen zeigte, daß die archäologische Untersuchung an einer historischen Stelle verwirklicht wurde, die urkundlich zum erstenmal im Jahr 1238 als Villa Samud erwähnt wird. Ihre Anfänge reichen, den Untersuchungsergebnissen nach zu schließen, in die Mitte des 12. Jahrhunderts zurück. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts baute man hier ein Sakralobjekt, das in den Bereich der frühromanischen kleinen Ziegelkirchen im Westteil des Žitný ostrov (Große Schüttinsel) gehörte (Abb. 10—13).

Auf dem Gelände von ChIaba legte man einen bisher unbekanntem Sakralbau mit einfachem Grundriß frei, der aus einem rechteckigen Schiff und einer fast quadratischen apsis bestand (Abb. 15). Die nachträglich angebaute Sakristei war rechteckig (Abb. 15). Außer dem Grundmauerwerk und seinen Mauerresten blieben auch das Fundament der Altarmensa (Abb. 16, 17) und Reste des Fußbodens im Schiff erhalten. Im inneren und Äußeren des Sakralbaus wurden 16 Gräber freigelegt. Die Lage des Skeletts Nr. 1 spricht von der Anwendung antivampirischer Maßnahmen (Abb. 18). Die aus dem Raum und der nächsten Umgebung des Sakralbaus stammenden Denkmäler der materiellen Kultur kann man größtenteils in die Zeit vom 14.—16. Jahrhundert stellen. Nach dem ursprünglichen slowakischen Namen Chlemba — ChIaba zu schließen, konnten die Anfänge der Siedlung in das 9. Jahrhundert oder den Anfang des 10. Jahrhunderts fallen. In der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts wird diese spezialisierte Fischersiedlung mit einem funktionierenden Fischmarkt im historischen Material erwähnt. Ihre weiteren Geschehnisse können wir bis fast in die Gegenwart nach der Menge schriftlicher Quellen rekonstruieren, die jedoch in keinem einzigen Fall von dem freigelegten Sakralobjekt sprechen, dessen Beginn wir nach der Baudisposition in die Mitte des 13. Jahrhunderts stellen. Den Untergang dieses Objektes datieren wir nach den Untersuchungsergebnissen in die Besetzungszeit um die Mitte des 16. Jahrhunderts durch die Türken.

Texte zu den Abbildungen

- Abb. 1. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. 6 mit Eintrittsteil.
Abb. 2. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. 13 mit seicht vertiefter Eintrittspartie.
Abb. 3. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. 7 mit zylindrischer Grube.
Abb. 4. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. P-1 im Vordergrund.
Abb. 5. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. P-1.
Abb. 6. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. P-2 im Vordergrund, rückwärts die Objekte P-3 und P-4.
Abb. 7. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. P-3.
Abb. 8. Šamorín-Šamot: Objekt Nr. P-4.
Abb. 9. Šamorín-Šamot: Spalte im Grundmauerwerk des Sakralbaus an der Anbaustelle der Sakristei.
Abb. 10. Šamorín-Šamot: Sakralbau St.-Margit.
Abb. 11. Šamorín-Šamot: Steinfutter der Fensterchen in der Sakristei und Apsis.
Abb. 12. Šamorín-Šamot: Front des Sakralbaus mit Portal.
Abb. 13. Šamorín-Šamot: Apsis des Sakralbaus, im Oberteil mit Zinken verzierte Apsis des Sakralbaus.
Abb. 14. ChIaba: Fotogrammetrischer Plan der freigelegten Reste des Sakralbaus.
Abb. 15. ChIaba: Spalte im Grundmauerwerk des Sakralbaus an der Ansatzstelle der Sakristei.
Abb. 16. ChIaba: Detailansicht des freigelegten Mauerwerks.
Abb. 17. ChIaba: Blick in das Innere des Sakralbaus mit den Fundamenten der Altarmensa, der Kirchenschiffpflasterung und Grabgruben.
Abb. 18. ChIaba: Grab Nr. 1.